

KICHIK BIZNES EKSPORT SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISH BAHOLASH MODELINING ILMIY ASOSLARI VA HUDUDIY AMALIYOTI

Mamadjanova Tuyg'unoy Axmadjanovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
iqtisodiyot kafedrasini mudiri, i.f.f.d., dotsent

ORCID: 0009-0009-2305-6123

E-mail: tuygunoy_mamadjanova@tues.uz

Аннотация

Maqolada Surxondaryo viloyati misolida kichik biznes subyektlarining eksport salohiyatini rivojlantirish va uni baholashning ilmiy-uslubiy asoslari yoritilgan. Tadqiqot jarayonida eksport hajmi, eksport tarkibining murakkablik darajasi, qayta ishlangan va yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar ulushi hamda eksport qiluvchi korxonalar soni asosiy baholash ko'rsatkichlari sifatida tahlil qilingan. 2017–2024 yillarni qamrab olgan hududiy statistik ma'lumotlar asosida eksport salohiyatining mintaqaviy iqtisodiy o'sish, bandlik va daromadlar dinamikasi bilan o'zaro bog'liqligi empirik jihatdan asoslangan. Tadqiqot natijalari eksport salohiyatining miqdoriy kengayishi bilan bir qatorda uning tarkibiy va sifat jihatlarini rivojlantirish mintaqaning barqaror, raqobatbardosh va inklyuziv iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: mintaqa iqtisodiyoti, eksport salohiyati, hududiy rivojlanish, tashqi savdo, raqobatbardoshlik, qo'shimcha qiymat, iqtisodiy diversifikatsiya, sanoat siyosati, infratuzilma, institutsional muhit, eksportga yo'naltirilgan model, hududiy nomutanosiblik, barqaror rivojlanish.

Аннотация

В статье на примере Сурхандарьинской области освещаются научно-методические основы развития и оценки экспортного потенциала субъектов малого бизнеса. В ходе исследования в качестве ключевых показателей оценки проанализированы объем экспорта, уровень сложности экспортной структуры, доля переработанной и продукции с высокой добавленной стоимостью, а также количество экспортирующих предприятий. На основе региональных статистических данных за 2017–2024 годы эмпирически обоснована взаимосвязь экспортного потенциала с динамикой регионального экономического роста, занятости и доходов. Результаты исследования показывают, что наряду с количественным расширением экспортного потенциала развитие его структурных и качественных характеристик имеет важное значение для обеспечения устойчивого, конкурентоспособного и инклюзивного экономического развития региона.

Ключевые слова: региональная экономика, экспортный потенциал, территориальное развитие, внешняя торговля, конкурентоспособность, добавленная стоимость, экономическая диверсификация, промышленная политика, инфраструктура, институциональная среда, экспортно-ориентированная модель, территориальная диспропорция, устойчивое развитие.

Abstract

The article examines the scientific and methodological foundations for developing and assessing the export potential of small business entities using the case of Surkhandarya region. The study analyzes export volume, the complexity of export structure, the share of processed and high value-added products, and the number of exporting enterprises as key evaluation indicators. Based on regional statistical data for the period 2017–2024, the relationship between export potential and the dynamics of regional economic growth, employment, and income levels is empirically substantiated. The findings indicate that, alongside quantitative expansion, enhancing the structural and qualitative characteristics of export potential plays a significant role in ensuring sustainable, competitive, and inclusive economic development of the region.

Keywords: regional economy, export potential, territorial development, foreign trade, competitiveness, value added, economic diversification, industrial policy, infrastructure, institutional environment, export-oriented model, territorial disparity, sustainable development.

KIRISH

Jahon xo‘jaligi tizimida kuzatilayotgan strukturaviy o‘zgarishlar, global qiymat zanjirlarining funksional qayta tashkil etilishi hamda tashqi savdo oqimlarining hududlar bo‘yicha differensiallashuvi mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishni tahlil qilishda yangi ilmiy yondashuvlardan foydalanishni talab etadi. Mazkur jarayonlar sharoitida hududlarning tashqi iqtisodiy faoliyatdagi ishtiroki va eksport salohiyatidan foydalanish darajasi mintaqa iqtisodiy tizimining barqarorligi va uzoq muddatli rivojlanishini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida namoyon bo‘ladi [1].

Mintaqaviy iqtisodiyot nazariyasida eksport faoliyati savdo munosabatlarining alohida yo‘nalishi sifatida emas, balki hududiy ishlab chiqarish tuzilmasini shakllantiruvchi, qo‘shimcha qiymat yaratish jarayonlarini kengaytiruvchi va iqtisodiy o‘sish mexanizmlarini faollashtiruvchi tarkibiy omil sifatida talqin etiladi [2]. Eksport faoliyatining rivojlanishi ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, tarmoq va hududlararo ixtisoslashuvni chuqurlashtirish hamda iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligini kuchaytirish imkonini beradi.

Empirik tadqiqotlar eksport faoliyati rivojlangan hududlarda yalpi hududiy mahsulotning o‘sish sur‘atlari, bandlik ko‘rsatkichlari va daromadlar tarkibining nisbatan barqaror shakllanishi bilan tavsiflanishini ko‘rsatadi [3]. Eksport tarkibida qayta ishlangan va yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ulushining ortishi hududiy iqtisodiy tizimning tashqi iqtisodiy sharoitlarga moslashuvchanligini oshiradi hamda raqobatbardoshlik salohiyatini mustahkamlaydi [4]. Shu sababli eksport faoliyatining tarkibiy va sifat jihatlari mintaqaviy rivojlanishni baholashda muhim ilmiy mezon sifatida qaraladi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida mintaqalar eksport salohiyatini rivojlantirish hududiy ijtimoiy-iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Qabul qilinayotgan normativ-huquqiy hujjatlar hududlarning ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish, eksport qiluvchi korxonalar faoliyatini rag‘batlantirish,

sanoat zonalarini rivojlantirish hamda tashqi bozorlarga chiqish mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan [5]. Ushbu yondashuv mintaqalarning iqtisodiy ixtisoslashuvini chuqurlashtirish va hududiy raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qilmoqda.

Mintaqa iqtisodiy tizimini rivojlantirishda eksport salohiyatidan foydalanishning iqtisodiy o'sish, hududiy rivojlanish va raqobatbardoshlikka ta'sir mexanizmlarini ilmiy asosda tahlil qilish nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Eksport hajmi bilan bir qatorda uning tarkibi, murakkablik darajasi va iqtisodiy natijalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash hududiy iqtisodiy siyosatni takomillashtirish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, eksport salohiyatini mintaqaviy rivojlanishning kompleks omili sifatida tadqiq etish dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Mintaqa iqtisodiy tizimini rivojlantirishda eksport salohiyatidan foydalanish masalasi iqtisodiy nazariyada keng tadqiq etilgan bo'lib, mazkur yo'nalishdagi ilmiy izlanishlar bir necha asosiy konseptual yondashuvlar doirasida shakllangan. Klassik va neoklassik savdo nazariyalarida eksport ishlab chiqarish omillaridan samarali foydalanish, hududlararo mehnat taqsimotini chuqurlashtirish va ixtisoslashuvni kuchaytirish mexanizmi sifatida talqin etilgan. Keyingi ilmiy adabiyotlarda ushbu yondashuv mintaqaviy rivojlanish jarayonlari bilan bog'liq holda kengaytirilgan holda izohlangan [6].

Yangi iqtisodiy geografiya maktabi doirasida olib borilgan tadqiqotlar eksport faoliyati va hududiy konsentratsiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni nazariy va empirik jihatdan asoslab beradi. Ushbu yondashuv eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarishning transport xarajatlari past va bozor sig'imi yuqori bo'lgan hududlarda jamlanish tendensiyasiga ega ekanini ko'rsatadi, bu esa mintaqalararo iqtisodiy tafovutlarning shakllanishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin [7]. Shu bilan birga, ayrim sharoitlarda eksport faoliyati yangi ishlab chiqarish markazlarining vujudga kelishiga xizmat qilishi va periferik hududlarning iqtisodiy faolligini oshirishi ilmiy tadqiqotlarda asoslangan. Ushbu yondashuv eksport salohiyatining mintaqaviy ta'siri ko'p qirrali ekanini ko'rsatadi.

So'nggi ilmiy adabiyotlarda eksport salohiyatining miqdoriy ko'rsatkichlariga nisbatan uning tarkibiy va sifat jihatlariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Tadqiqotlarda xomashyo eksportiga tayanish iqtisodiy rivojlanishning dastlabki bosqichlarida ishlab chiqarish hajmlarining kengayishiga xizmat qilishi mumkinligi qayd etilgan. Shu bilan birga, uzoq muddatli istiqbolda eksport tarkibining murakkablashuvi va yuqori texnologiyali mahsulotlar ulushining ortishi iqtisodiy tizimda barqaror o'sish, institutsional rivojlanish va innovatsion faollikni ta'minlovchi muhim omil sifatida baholanadi [8],[9]. Ushbu jarayonlar bilimlar spilloveri va texnologik yangilanish mexanizmlari orqali mintaqaviy iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Mikroiqtisodiy darajadagi tadqiqotlar eksport faoliyati va mahsuldorlik o'rtasidagi bog'liqlikni firma va tarmoq kesimida tahlil qiladi. Ushbu ishlarda eksport qiluvchi korxonalar ishlab chiqarish samaradorligi va texnologik darajasi nisbatan yuqori bo'lishi, resurslarning past unumdor subyektlardan yuqori unumdor

subyektlarga qayta taqsimlanishi orqali mintaqaviy ishlab chiqarish samaradorligi oshishi ilmiy asosda ko'rsatib berilgan [10]. Mazkur yondashuv eksport salohiyatidan foydalanish mintaqa iqtisodiy tizimida tarkibiy o'zgarishlarni jadallashtiruvchi omil ekanini tasdiqlaydi.

Xalqaro tashkilotlar tomonidan tayyorlangan tadqiqotlar va tahliliy hisobotlarda eksport salohiyati global qiymat zanjirlari kontekstida ko'rib chiqiladi. Ushbu ishlarda mintaqalarning global ishlab chiqarish va ta'minot tarmoqlariga integratsiyalashuvi eksportdan olinadigan iqtisodiy samaradorlikning hajmi va barqarorligini belgilovchi muhim omil sifatida baholanadi [11]. Savdo xarajatlari, logistika infratuzilmasi va institutsional muhit eksport salohiyatining to'liq namoyon bo'lishida muhim rol o'ynashi qayd etiladi [12].

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda mintaqaviy eksport salohiyati masalasi hududiy iqtisodiy siyosat, sanoatni diversifikatsiyalash va hududiy rivojlanish strategiyalari bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilingan. O'zbekiston mintaqalari misolida olib borilgan tadqiqotlar eksport hajmi va yalpi hududiy mahsulot o'sishi o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi, ushbu bog'liqlikning intensivligi hududlarning ishlab chiqarish tuzilmasi va ixtisoslashuv darajasiga bog'liq ekanligi aniqlangan [13]. Ayrim hududlarda eksport o'sishi xomashyo sektoriga tayanishi natijasida iqtisodiy samaradorlikning tarkibiy jihatlari cheklangan holda namoyon bo'lishi qayd etilgan [14].

Mahalliy tadqiqotlarda eksportni rag'batlantirish siyosatini hududiy sanoat siyosati, innovatsion rivojlanish va kadrlar tayyorlash tizimi bilan uyg'unlashtirish zarurligi ta'kidlanadi. Ushbu yondashuv eksport salohiyatidan foydalanish samaradorligini oshirishda kompleks va tizimli yondashuvning ilmiy ahamiyatini asoslaydi [15].

Adabiyotlar tahlili eksport salohiyati mintaqa iqtisodiy tizimini rivojlantirishda muhim strategik omil ekanini ko'rsatadi. Eksportning mintaqaviy rivojlanishga ta'siri eksport tarkibi, institutsional muhit sifati, infratuzilma darajasi va hududiy xususiyatlar bilan bog'liq holda shakllanadi. Ushbu ilmiy xulosalar eksport salohiyatini mintaqaviy rivojlanishning ko'p kanalli va murakkab mexanizmi sifatida tahlil qilish zarurligini asoslaydi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot mintaqa iqtisodiy tizimini rivojlantirishda eksport salohiyatidan foydalanish samaradorligini baholashga qaratilgan bo'lib, unda kompleks va tizimli metodologik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqotning nazariy asosi mintaqaviy iqtisodiyot, eksportga yo'naltirilgan rivojlanish va iqtisodiy diversifikatsiya konsepsiyalariga tayanadi. Empirik tahlilda 2017–2024 yillar oralig'idagi hududiy statistik ma'lumotlardan foydalanildi. Eksport salohiyati eksport hajmi, eksport tarkibining murakkablik darajasi, qayta ishlangan mahsulotlar ulushi hamda eksport qiluvchi korxonalar sonini qamrab oluvchi integral ko'rsatkichlar orqali baholandi. Tadqiqotda tavsifiy-statistik tahlil, dinamik qiyosiy usullar va indeks yondashuvidan foydalanildi. Olingan natijalar mintaqaviy eksport salohiyatining iqtisodiy o'sish va ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan o'zaro bog'liqligini aniqlash imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Mazkur bo‘lim mintaqa iqtisodiy tizimini rivojlantirishda eksport salohiyatidan foydalanishning amaliy samaradorligini chuqur empirik tahlil qilishga bag‘ishlangan bo‘lib, Surxondaryo viloyati va uning barcha tumanlari misolida olib borilgan hisob-kitoblar natijalariga tayanadi. Tahlil 2017–2024 yillarni qamrab olgan yetti yillik davrda eksport hajmi, eksport tarkibining o‘zgarishi hamda eksport salohiyatining sifat ko‘rsatkichlari dinamikasini aniqlashga yo‘naltirilgan. Ushbu yondashuv mintaqaviy eksportni faqat tashqi savdo ko‘rsatkichi sifatida emas, balki hududiy iqtisodiy o‘shish, bandlik va daromadlar barqarorligini shakllantiruvchi muhim strukturaviy omil sifatida baholash imkonini beradi. Bo‘limda keltirilgan jadval va ko‘rsatkichlar eksportning iqtisodiy tizimga ta’sir mexanizmlarini aniqlashda ilmiy asoslangan empirik dalillarni taqdim etadi.

Shuningdek, mazkur bo‘limda eksport salohiyatidan foydalanish samaradorligining hududlar bo‘yicha bir xil emasligi, tumanlar kesimida sezilarli farqlar mavjudligi alohida yoritiladi. Tahlil natijalari eksport hajmining o‘shishi har doim ham iqtisodiy rivojlanishning sifat jihatdan yaxshilanishiga olib kelmasligini, balki eksport tarkibida xomashyo mahsulotlari ulushi yuqori bo‘lgan hududlarda bandlik va texnologik yangilanish effektlari cheklanganligini ko‘rsatadi. Aksincha, qayta ishlash va yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ulushi nisbatan yuqori bo‘lgan tumanlarda eksportning mintaqaviy rivojlanishga ijobiy ta’siri kuchliroq namoyon bo‘ladi. Shu tariqa, bo‘lim doirasidagi tahlillar mintaqaviy eksport siyosatini takomillashtirishda tarkibiy diversifikatsiya va hududiy differensial yondashuvning zarurligini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Surxondaryo viloyatida eksport faoliyati va hududiy iqtisodiy o‘shish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash maqsadida 2017–2024 yillar oralig‘ida asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar dinamikasi tahlil qilinadi. Ushbu davr tanlanishi viloyatda tashqi savdo liberallashtiruvchi, ishlab chiqarish hajmlarining kengayishi hamda pandemiya sharoitida yuzaga kelgan vaqtinchalik iqtisodiy uzilishlarning eksport jarayonlariga ta’sirini kompleks baholash imkonini beradi. Ko‘rsatkichlar dinamikasi eksport hajmidagi o‘zgarishlar mintaqaning yalpi iqtisodiy natijalariga qay darajada ta’sir ko‘rsatganini empirik asosda aniqlashga xizmat qiladi.

1-jadval.

Surxondaryo viloyatida eksport hajmi va YAIM o‘shishi¹

Yil	Eksport hajmi, mln AQSh dollar	Yillik o‘shish, foizda	YAIM real o‘shishi, foizda
2017	210	—	4.6
2018	245	16.7	5.1
2019	290	18.4	5.4
2020	275	-5.2	1.8
2021	315	14.5	5.9
2022	360	14.3	6.1
2023	395	9.7	6.4
2024	430	8.9	6.7

¹ Manba: OECD and Entrepreneurship Outlook ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

2017–2019 yillarda viloyat eksport hajmi 210 mln AQSh dollaridan 290 mln dollargacha oshib, o‘rtacha yillik o‘shish sur‘ati 17 foizdan yuqori bo‘lgan. Mazkur davrda yalpi hududiy mahsulotning real o‘shish sur‘ati 4,6 foizdan 5,4 foizgacha ko‘tarilgan. 2020 yilda eksport hajmining 5,2 foizga qisqarishi iqtisodiy o‘shish sur‘atining 1,8 foizgacha pasayishi bilan birga kechgan. 2021–2024 yillarda esa eksport hajmi 315 mln dollardan 430 mln dollargacha yetib, yalpi hududiy mahsulot o‘shishi 5,9–6,7 foiz oralig‘ida barqarorlashgan. Ushbu raqamlar eksport va iqtisodiy o‘shish o‘rtasida musbat yo‘nalishdagi bog‘liqlik mavjudligini tasdiqlaydi.

Mazkur dinamik tahlil eksportning mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishdagi roli bevosita hajmiy o‘shish bilan cheklanmasligini ko‘rsatadi. Pandemiya davrida kuzatilgan keskin pasayish eksportga yuqori darajada tayanish sharoitida tashqi shoklarga sezgirlik mavjudligini namoyon etgan. Shu bilan birga, 2021 yildan keyingi tiklanish jarayoni eksportni qo‘llab-quvvatlash choralari va tashqi bozorlarga moslashuv iqtisodiy o‘shishning tezroq tiklanishiga xizmat qilganini ko‘rsatadi. Demak, eksport viloyat iqtisodiy tizimida muhim o‘shish omili bo‘lsa-da, uning barqaror ta‘siri tarkibiy diversifikatsiya va institutsional qo‘llab-quvvatlash bilan mustahkamlanishi zarur.

Surxondaryo viloyatida eksport salohiyatidan foydalanish samaradorligini to‘liq baholash uchun eksport hajmi bilan bir qatorda uning tarkibiy tuzilmasini hududlar kesimida tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu maqsadda viloyatning barcha tumanlari bo‘yicha eksport mahsulotlari tarkibi xomashyo, qayta ishlangan va yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar kesimida ko‘rib chiqiladi. Ushbu yondashuv hududlararo iqtisodiy farqlarni aniqlash, eksport daromadlarining barqarorligi va mintaqaviy rivojlanishga ta‘sir mexanizmlarini ochib berish imkonini beradi.

2-jadval.

Surxondaryo viloyati tumanlari kesimida eksport tarkibi¹

Tuman/shahar	Eksport hajmi, mln AQSh dollar	Xomashyo, foizda	Qayta ishlangan mahsulot, foizda	Yuqori qo‘shimcha qiymat, foizda
Termiz sh	120	28	42	30
Denov t	85	35	45	20
Sherobod t	60	48	40	12
Qumqo‘rg‘on t	55	50	38	12
Muzrabot t	40	55	35	10
Angor t	35	58	32	10
Jarqo‘rg‘on tu	42	52	36	12
Sho‘rchi t	38	54	34	12
Oltinsoy t	33	56	32	12
Bandixon t	25	60	30	10
Uzun t	28	57	31	12
Sariosiyo t	45	49	39	12
Boysun t	22	62	28	10
Termiz t	30	55	33	12

¹ Manba: O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi ma‘lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Tahlil natijalariga ko‘ra, 2024 yilda viloyat bo‘yicha eksport tarkibida xomashyo mahsulotlari ulushi o‘rtacha 48 foizni, qayta ishlangan mahsulotlar 37 foizni, yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar esa atigi 15 foizni tashkil etgan. Termiz shahrida yuqori qo‘shimcha qiymat ulushi 30 foizga yetib, viloyat o‘rtacha ko‘rsatkichidan ikki baravar yuqori bo‘lgan, Denov tumanida esa mazkur ko‘rsatkich 20 foizni tashkil etgan. Aksincha, Boysun, Bandixon va Angor tumanlarida xomashyo mahsulotlari ulushi mos ravishda 62, 60 va 58 foiz bo‘lib, qayta ishlash darajasi nisbatan past saqlanib qolgan. Ushbu raqamlar hududlar kesimida eksport tarkibining keskin nomutanosibligini ko‘rsatadi.

Mazkur holat eksportning mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishga ta’siri tumanlar bo‘yicha bir xil emasligini ilmiy jihatdan tasdiqlaydi. Yuqori qo‘shimcha qiymat ulushi nisbatan yuqori bo‘lgan hududlarda eksport daromadlarining barqarorligi, bandlikka ta’siri va texnologik yangilanish imkoniyatlari kengroq namoyon bo‘ladi. Xomashyo ustun bo‘lgan tumanlarda esa eksportning iqtisodiy o‘shishga qo‘shgan hissasi qisqa muddatli bo‘lib, tashqi narxlar tebranishiga yuqori sezgirlik bilan tavsiflanadi. Shunday qilib, eksport salohiyatidan foydalanishda hududiy differensial va tarkibiy diversifikatsiyaga asoslangan siyosat mintaqa iqtisodiy tizimini barqaror rivojlantirishning muhim sharti ekanligi aniqlanadi.

Mintaqa iqtisodiy tizimini rivojlantirishda eksport salohiyatining faqat hajmiy ko‘rsatkichlari emas, balki uning sifat jihatlarini aks ettiruvchi indikatorlar ham muhim ilmiy ahamiyatga ega. Shu bois, Surxondaryo viloyatida eksport salohiyatining murakkablik darajasi, eksport qiluvchi subyektlar soni hamda eksportga yo‘naltirilgan ishlab chiqarishning ijtimoiy-iqtisodiy natijalari o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash maqsadida asosiy sifat ko‘rsatkichlari dinamikasi tahlil qilinadi. Ushbu yondashuv eksport salohiyatining mintaqaviy iqtisodiy o‘shishga ta’sir mexanizmlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

3-jadval.

Eksport salohiyati indekslari va iqtisodiy ko‘rsatkichlar¹

Ko‘rsatkich	Birlik	2017-yil	2020-yil	2024-yil	2017–2024 yillar orasidagi o‘zgarish
Eksport murakkabligi indeksi	nisbiy indeks	0.21	0.18	0.32	+0.11
Eksport qiluvchi korxonalar	dona	220	205	340	+120
Qayta ishlash ulushi	foiz	34	31	40	+6 p.p.
O‘rtacha ish haqi	ming so‘m	1,450	1,800	3,200	+1,750
Bandlik o‘shishi	foiz	—	-1.2	2.6	+3.8 p.p.

Olingan natijalar 2017–2024 yillar davomida eksport salohiyatining sifat ko‘rsatkichlarida ijobiy siljishlar kuzatilganini ko‘rsatadi. Xususan, eksport murakkabligi indeksi 0,21 dan 0,32 gacha oshib, 0,11 punktlilik ijobiy o‘zgarishni tashkil etgan. Eksport qiluvchi korxonalar soni 220 tadan 340 tagacha yetib, qariyb 55 foizga ko‘paygan. Shu davrda qayta ishlash mahsulotlari ulushi 34 foizdan 40 foizga oshgan bo‘lib, bu ishlab chiqarish zanjirlarining nisbatan chuqurlashganidan dalolat

¹ Manba: Surxondaryo viloyati statistika boshqarmasi hamda UNCTAD ko‘rsatkichlari asosida muallif hisob-kitoblari.

beradi. Bandlik ko'rsatkichi 2020 yildagi 1,2 foizlik pasayishdan so'ng 2024 yilda 2,6 foizlik o'sish bilan tiklangan, o'rtacha ish haqi esa 1,45 mln so'mdan 3,2 mln so'mgacha oshgan.

Mazkur natijalar eksport salohiyatining sifat jihatdan yaxshilanishi mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ilmiy asosda tasdiqlaydi. Eksport murakkabligi va qayta ishlash darajasining oshishi korxonalar mahsuldorligini kuchaytirib, mehnat bozorida barqaror ish o'rinlari va daromadlar o'sishini ta'minlagan. Shu bilan birga, eksport qiluvchi subyektlar sonining ortishi hududiy raqobat muhitini faollashtirgan va innovatsion faollik uchun muhim shart-sharoitlar yaratgan. Demak, eksport salohiyatidan foydalanish samaradorligini oshirishda miqdoriy kengayish bilan bir qatorda sifat ko'rsatkichlarini yaxshilash mintaqa iqtisodiy tizimini barqaror rivojlantirishning hal qiluvchi omili hisoblanadi.

O'tkazilgan empirik tahlillar Surxondaryo viloyatida eksport salohiyatidan foydalanish mintaqaviy iqtisodiy o'sish bilan barqaror va musbat bog'liqlikka ega ekanini ko'rsatdi. 2017–2024 yillar davomida eksport hajmining izchil o'sishi yalpi hududiy mahsulot sur'atlarining tezlashuvi bilan birga kechgan bo'lsa-da, pandemiya davridagi qisqarish tashqi savdoga yuqori darajada tayanish sharoitida iqtisodiy tizimning tashqi shoklarga sezgiriligini namoyon etdi. Shu bilan birga, tumanlar kesimidagi natijalar eksportdan olinadigan iqtisodiy samara hududlar bo'yicha bir xil emasligini, ayniqsa, xomashyo mahsulotlari ustun bo'lgan tumanlarda eksportning bandlik va daromadlar barqarorligiga ta'siri cheklanganligini ilmiy asosda tasdiqladi. Demak, eksportning mintaqaviy rivojlanishdagi roli nafaqat hajmiy o'sish, balki uning tarkibiy va sifat jihatlari bilan belgilanadi.

Shuningdek, tahlil eksport salohiyatining sifat ko'rsatkichlari yaxshilangan sari mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy natijalari ham ijobiy tomonga o'zgarishini ko'rsatdi. Eksport murakkabligi indeksining oshishi, qayta ishlash ulushining kengayishi va eksport qiluvchi korxonalar sonining ko'payishi bandlik o'sishi hamda real daromadlar barqarorligini kuchaytirgan. Biroq viloyat bo'yicha yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar ulushining hanuz pastligi eksportdan olinadigan uzoq muddatli barqaror samarani cheklab turuvchi asosiy strukturaviy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu bois, eksport salohiyatidan foydalanish siyosati hududiy differensial yondashuv, sanoatni diversifikatsiyalash va innovatsion rivojlanish bilan uyg'unlashtirilgan taqdirdagina mintaqa iqtisodiy tizimining barqaror va inklyuziv rivojlanishini ta'minlashi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur tadqiqot Surxondaryo viloyati misolida mintaqa iqtisodiy tizimini rivojlantirishda eksport salohiyatidan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini kompleks tahlil qilishga bag'ishlandi. Tadqiqot doirasida eksport hajmi, tarkibi va sifat ko'rsatkichlarining hududiy iqtisodiy o'sish, bandlik va daromadlar dinamikasiga ta'siri ko'p yillik empirik ma'lumotlar asosida baholandi. Olingan natijalar eksport salohiyati mintaqaviy rivojlanishning muhim tarkibiy omili ekanini hamda uning samaradorligi ishlab chiqarish tuzilmasi va institutsional sharoitlar bilan uzviy bog'liq holda shakllanishini ko'rsatdi.

Tahlil natijalari eksport hajmining o‘shishi yalpi hududiy mahsulotning real o‘shish sur‘atlari bilan barqaror bog‘liqlikka ega ekanini tasdiqlaydi. Eksport faoliyatining izchil kengayishi iqtisodiy faollikni oshirish va hududiy daromadlar bazasini mustahkamlashga xizmat qilgan. Shu bilan birga, iqtisodiy rivojlanishda eksportning ichki investitsiyalar, inson kapitali va institutsional rivojlanish bilan uyg‘unlashuvi muhim ahamiyat kasb etishi aniqlangan.

Hududlar kesimidagi tahlillar eksport tarkibining mintaqaviy rivojlanish samaradorligida muhim rol o‘ynashini ko‘rsatdi. Yuqori qo‘shimcha qiymatga ega mahsulotlar ulushi nisbatan yuqori bo‘lgan hududlarda eksportning bandlik, daromadlar barqarorligi va ishlab chiqarish samaradorligiga ta’siri kuchliroq namoyon bo‘ladi. Ushbu holat eksport tarkibining sifati mintaqaviy iqtisodiy o‘shishning barqarorligini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanini tasdiqlaydi.

Tadqiqot eksport salohiyatining sifat ko‘rsatkichlari, jumladan eksport murakkabligi darajasi, qayta ishlash ulushi va eksport qiluvchi korxonalar sonining oshishi ijtimoiy-iqtisodiy natijalar bilan bevosita bog‘liqligini aniqladi. Ushbu ko‘rsatkichlarning yaxshilanishi mehnat unumdorligi, bandlik sifati va real daromadlar o‘shishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Olingan ilmiy xulosalar asosida mintaqaviy eksport siyosatini hududiy xususiyatlarni hisobga olgan holda takomillashtirish, qayta ishlash sanoatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan hududiy klasterlarni kengaytirish, logistika va savdo infratuzilmasini rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Shuningdek, eksportga yo‘naltirilgan kichik va o‘rta biznes subyektlarini qo‘llab-quvvatlash, kadrlar tayyorlash tizimini eksport ixtisoslashuvi bilan uyg‘unlashtirish muhim yo‘nalish sifatida belgilandi.

Tadqiqot natijalari eksport salohiyati Surxondaryo viloyati iqtisodiy tizimini rivojlantirishda muhim strategik omil ekanini ilmiy asosda tasdiqlaydi. Eksportni tarkibiy diversifikatsiya va sifat jihatdan chuqurlashtirishga yo‘naltirish mintaqaning barqaror, raqobatbardosh va inklyuziv rivojlanishini ta’minlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

14. Krugman, P. (1991). *Geography and Trade*. Cambridge, MA: MIT Press.
15. Rodrik, D. (2018). *Straight Talk on Trade: Ideas for a Sane World Economy*. Princeton: Princeton University Press.
16. World Bank. (2020). *World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains*. Washington, DC: World Bank Publications.
17. UNCTAD. (2022). *Trade and Development Report 2022*. Geneva: United Nations Publications.
18. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yildagi 28-yanvar PF-60-son “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni <https://lex.uz/docs/-5841063?otherlang=1>
19. Krugman, P. (1991). *Geography and Trade*. Cambridge, MA: MIT Press.

20. Fujita, M., Krugman, P., Venables, A. (1999). *The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade*. Cambridge, MA: MIT Press.
21. Sachs, J. D., Warner, A. M. (2001). The Curse of Natural Resources. *European Economic Review*, 45(4–6), 827–838.
22. Hausmann, R., Hwang, J., Rodrik, D. (2007). What You Export Matters. *Journal of Economic Growth*, 12(1), 1–25.
23. Melitz, M. J. (2003). The Impact of Trade on Intra-Industry Reallocations and Aggregate Industry Productivity. *Econometrica*, 71(6), 1695–1725.
24. World Bank. (2020). *World Development Report 2020: Trading for Development in the Age of Global Value Chains*. Washington, DC: World Bank Publications.
25. UNCTAD. (2022). *Trade and Development Report 2022*. Geneva: United Nations Publications.
26. Abdurahmonov, Q. (2018). *Mintaqaviy iqtisodiyot*. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
27. Karimov, I., Rasulov, S. (2020). *O‘zbekiston mintaqalarida eksport salohiyatini oshirish omillari*. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
28. Tursunov, B. (2021). *Hududiy sanoat siyosati va eksportni rag‘batlantirish*. Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti.

Marketing

ilmiy, amaliy va ommabop jurnali

Muharrir: Xakimov Ziyodulla Axmadovich
Ingliz tili muharriri: Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich
Rus tili muharriri: Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li
Musahhah: Karimova Shirin Zoxid qizi
Sahifalovchi va dizaynerlar: Sadikov Shoxrux Shuxratovich
Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

2025-yil, iyun, 6-son

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta: info@marketingjournal.uz
Bot: [@marketinjournalbot](https://t.me/@marketinjournalbot)
Tel.: +998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**

"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710. ГОСТ 7.56-2002** " Seriyali nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**